

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/30/70-74>

Məhriyyə Hacıyeva
AZMIU-nun nəzdində İnşaat kolleci
meri.qadjizade@mail.ru

TƏHSİL PROSESİNDƏ İKT-NİN İSTİFADƏSİ VƏ TƏTBİQİNƏ DAİR YANAŞMALAR

Xülasə

XX əsrin ikinci yarısında bəşəriyyətin inkişafında yeni bir mərhələ - sənaye cəmiyyətindən informasiya (postindustrial) cəmiyyətinə keçid etdi. Bu keçidi təmin edən cəmiyyətin inkişaf mərhələsinin ən vacib xüsusiyyəti onun informasiyalaşdırılmasıdır. Müasir informasiya cəmiyyətində sivilizasiyanın inkişafının əsasını informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunduğu informasiya prosesləri təşkil edir. İnsan fəaliyyətinin bütün sahələrində informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi qlobal informasiyalaşdırılma prosesinin yaranmasına və inkişafına kömək etmişdir. Təhsil sistemi, günümüz informasiya cəmiyyətinin ən əhəmiyyətli tələblərindən biri olan müasir informasiya kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqi ilə ciddi dərəcədə əlaqəlidir. Həqiqətən, dünya üzrə qlobal nailiyyətlərə nail olmaq və rəqabətdə qalmaq üçün ölkələr arasında İKT-dən səmərəli şəkildə istifadə etmək çox vacibdir. Bu anlamda təhsil sahəsi də informasiyalaşma prosesini sürətləndirir və inkişaf etdirir. Müstəqil ekspertlərin mülahizəsinə görə, Azərbaycanın təhsil sistemi digər sahələri üstələyir, çünki İKT-dən istifadə edilməsi və çoxşaxəlilik bacarığı ilə fərqlənir. Bu məqalədə, informasiya texnologiyalarının təhsil prosesində göstərdiyi təsir və müxtəlif ölkələrdə tətbiq edilən texnologiya və metodlar ətrafı şəkildə araşdırılır.

Açar sözlər: *təhsil sistemi, elektron təhsil, informasiya texnologiyaları, müasir informasiya kommunikasiya texnologiyaları, elektron məktəb, informasiya cəmiyyəti*

Məhriyyə Hacıyeva
Construction College under AUAC
meri.qadjizade@mail.ru

Approaches to the use and application of ICT in the educational process

Abstract

In the second half of the 20th century, humanity transitioned from an industrial society to an information (post-industrial) society, marking a new stage in its development. The most crucial characteristic of this developmental stage is its informatization. In the contemporary information society, the development of civilization is primarily shaped by information and communication technologies, constituting the processes of information. The application of information and communication technologies in all spheres of human activity has contributed to the creation and development of the global informatization process. The education system is significantly relevant today with the application of modern Information and Communication Technologies (ICT), which is one of the essential requirements of the contemporary information society. Indeed, effectively utilizing ICT is crucial for countries worldwide to achieve global success and remain competitive. In this regard, the field of education accelerates and develops the process of digitalization. According to independent experts, Azerbaijan's education system stands out from other areas due to its effective use of ICT and adaptability. This article explores in detail the impact of information technologies on the education process and investigates the various technologies and methods applied in education in different countries.

Keywords: *education system, e-learning, information technology, modern information and communication technologies, e-school, information society*

Giriş

Müasir dünyada elmi və texnoloji inkişaf bir tərəfdən yeni təhsil ehtiyacları yaratmaqda, digər bir tərəfdən də təhsil tətbiqlərinə yeni imkanlar təqdim etməkdədir. Bu imkanların başında sübhəsiz kompyuter ilk sıralarda gəlir. Kompyuter ilk əvvəllər hərbi məqsədlər üçün yaradılarsa da sonralar ictimai həyatın bir çox sahəsində istifadə edilməyə başlanmış, hətta gündəlik həyatın ayrılmaz bir parçası halına gəlmişdir. Kompyuterin ilk yaranması müxtəlif mərhələlərdən keçmiş və 1946-cı ildə universal adlı kompyuter yaradılmışdır. Dünyanın bir çox ölkələri bir neçə illərdir ki, bu sahədə bir sıra uğurlu addımlar atmışdır. Məsələn, ABŞ-da kompyuter texnologiyasından əsasən 60-70-ci illərdən geniş istifadə edilməyə başlamışdır, ictimai həyatın müxtəlif sahəsində istifadə olunmağa başlamışdır. Bu sahədə digər Avropa ölkələri öndə gedən ölkələr sırasındadır.

İnklüziv cəmiyyətin formalaşmasının əsas şərtlərindən biri, hər bir insanın öz məxsusi potensialının formalaşması və inkişafına nail olmağında əhəmiyyətli rol oynayan məktəblərin və təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün effektiv strategiyaların hazırlanması və həyata keçirilməsidir. İnküziv təhsil, sağlam və sağlamlıq vəziyyətindən asılı olmayaraq cəmiyyətin bütün üzvlərini fəal şəkildə cəmiyyətə qoşan bir prosesdir. Sosial inklüziya, fərdin və ya qrupun ictimaiyyətə aid olma hissini gücləndirir və sosial inteqrasiyaya nail olmağa kömək edir. Araşdırmalar, müxtəlif ölkələrdə xüsusi təhsil tələbatı olan uşaqların ümumi təhsil sistemində daxil edilməsi prosesinin konkret sosial-mədəni şərait və siyasi iradə ilə əlaqəli olduğunu göstərir. Dünya üzrə bir çox ölkədə inklüziv cəmiyyətin qurulması və inklüziv təhsilin inkişafı üçün tədbirlər həyata keçirilir (Mahmudova, Qurbanova, 2020: 38).

Azərbaycanda texnologiyaların təhsildə rolu

Artıq bir neçə ildir Azərbaycanda da kompyuter texnologiyasından geniş istifadə edilməyə başlamışdır. Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyasından sonra bu sahədə işlər daha da gücləndirildi. Bu təxminən 2000-cil ildən bu günə kimi dövrü əhatə edir. İlk əvvəllər kompyuter sahəsində çox az biliklər var idi. Lakin illər keçdikcə bu sahədə geniş biliklər əldə edildi. Yaşadığımız dövrdə kompyuter texnologiyasının təhsildə rolu çox genişdir. Beləliklə, dünyada, o cümlədən Azərbaycanda istər universitetlərdə, istərsə də məktəblərdə və digər təhsil ocaqlarında artıq bir çox dərslər kompyuterlə idarə olunur. Bu sahədə ilk vasitə kimi internetdən istifadə olunur.

Əslində internetdən qısa və lakonik informasiyaların oxunması daha məqsədə uyğundur. Təbiidir ki, hər hansısa bir romanı internetdə oxumaq qeyri-mümkün deyil. Bugünkü dövrdə internetdə əyləncəli saytların zənginliyi, lakin maarifləndirici məlumatların kasıblığı internetə əyləncə vasitəsi kimi baxanların sayını artırır. Lakin internet təkcə əyləncə vasitəsi deyil, həmçinin ən geniş yayılmış informasiya vasitəsidir (9).

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin təsdiq etdiyi Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər) bu prosesi ölkədə başlamışdır (Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı, 2005-2007-ci illər, 2005). Bundan sonra, ölkə başçısı tərəfindən qəbul edilmiş 2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı, İKT-dən istifadə edərək ölkədə beynəlxalq standartlara uyğun yeni təhsil modelinin qurulmasını və təhsil sisteminin dünya təhsil məkanına inteqrasiya edilməsini əsas məqsəd kimi qarşıya qoymuşdur (2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı, 2008). Dünya təcrübəsi, İKT-dən istifadə edərək qurulan müasir təhsil modelinin məktəb pedaqoji heyəti üçün yeni tələblər və vəzifələr təyin etdiyini göstərir. İKT-nin tədris prosesində istifadəsi, tədrisdə nailiyyətlərin artırılmasında bir üsul kimi fəaliyyət göstərir. İKT, təhsil sahəsində olduğu kimi, müəllimin yaradıcı şəxsiyyətinin inkişafında da kömək edir (Azərbaycan Respublikasında rəhbər və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı).

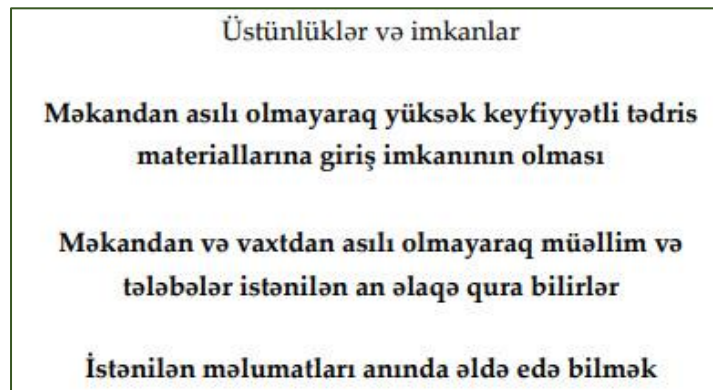
İKT, ünsiyyət, təhsil və özünü reallaşdırmağa yardım edir və eyni zamanda insanın biliklərə olan tələbatını yerinə yetirməyə kömək edir. İKT-nin təhsil prosesində tətbiqi, tədrisin səmərəliliyini artırmağa, müəllimləri keçmiş tədris metodlarından azad etməyə, tədris materiallarını vizuallaşdırmağa və əks əlaqə formalarını təkmilləşdirməyə yardım edir (Abdullayev, Abasova, 2014: 166).

Xarici ölkələrdə texnologiyanın təhsildə rolu

YUNESKO-nun apardığı araşdırmada İKT-nin təhsil sistemində tətbiq edilməsinə görə Asiya və Sakit okeanı ölkələri əsas üç qrupa bölünür. Təkmilləşmiş İKT-nin təhsilə cəlb olunduğu Avstraliya, Koreya Respublikası, Sinqapur kimi inkişaf etmiş ölkələr birinci qrupa aid edilir. Bu ölkələrdə demək olar ki, bütün sinif otaqları kompyuterlər və digər İKT alətləri ilə təmin olunub, hər tələbəyə düşən kompyuter sayı yüksəkdir, internet ilə təmin olunma problemi yoxdur, tədris proqramları ilə bağlı islahatlar həyata keçirilib, tədris fəaliyyətləri adətən İnternet vasitəsi ilə həyata keçirilir. Çin, Hindistan, Yaponiya, Malayziya, Filippin, Tayland kimi ölkələrin daxil olduğu ikinci qrupda müxtəlif İKT siyasətləri formalaşdırılıb, lakin sistemə tam inteqrasiya olunmayıb. Üçüncü qrupda bu iş hələ təzə başlayıb və pilot layihələr həyata keçirilir. Həyata keçiriləcək olan çox iş var və İKT infrastrukturunu və tətbiqi məhduddur.

Ali təhsildə İKT. İKT-nin təhsildə ən geniş halda istifadə olunması qiyabi və distant təhsil öyrənmə institutlarının yaradılması ilə ali təhsil sahəsində baş vermişdir. Bu institutlar qurularkən müəllim və öyrənən arasında olan məsafə fərqi müxtəlif texnoloji alətlər vasitəsilə heçə endirilərək tələbələrə materialların çatdırılması məsələsi üzərində qurulub. Bunların çoxu Birləşmiş Krallığın Açıq Universitet modelini əsas götürürlər və Asiyanın Cənub, Şərq və Cənub-Şərq hissəsində və Sakit okean ölkələrində belə institutlara rast gəlmək olar.

Vaxt və məkan kimi ənənəvi məhdudiyyətləri qıraraq və uzaq məsafələrə qədər genişləndirilərək məktəbdən kənar təhsildə İKT-nin tətbiq edilməsi savadlanma və baza təhsili, qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi kimi sahələri əhatə edirdi. Bu gün məktəbdən kənar təhsil termini gənclərin və yaşlıların dəyişən mühitdə qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək anlayışının tərkib hissəsidir. Bu artıq baza təhsili səviyyəsini də aşır və öyrənən şəxsin demoqrafik və sosial iqtisadi vəziyyətlərdə ehtiyac və maraqları əsasında fərqli ölçülərdə ələ alınır. İnkişaf edən ölkələr üçün məktəbdən kənar təhsil üçün ənənəvi anlayış hələ də davam edir. Məsələn, savadlanma proqramlarında həmişə müəllim və öyrənənlər qarşıqarşıya olub. Radio və televizordan başqa infrastruktur və qaynaqların çatışmaması ucbatından savadlanma proqramlarında İKT çox tətbiq edilə bilmirdi. Lakin artıq bunun dəyişməsi haqqında sübutlar var (şəkil 1).

Şəkil 1. İKT-nin təhsildə tətbiq edilməsinin üstünlükləri və imkanları

Nəhayət, nə qədər ki, İKT-nin təhsil üçün yaratdığı imkanlar geniş olduğu üçün texnologiyalar iqtisadi, sosial səbəblərdən məktəbə gedə bilməyən uşaq və yaşlıların ehtiyaclarını qarşılamaq üçün əhəmiyyətli rol oynamır, onlar əvəz edilməyəcək (Usha, Rüstəmov, Seyidzadə, Sadıqlı, 2015: 74-75).

Təhsil sahəsində iştirak edən daxili və xarici tərəflərin (dövlət, cəmiyyət, işəgötürənlər, tələbələrin ailələri, tələbələr, müəllimlər, xidməti heyət) gözləntiləri və tələbləri, təhsil prosesinin keyfiyyətini təyin edən əsas faktorlardandır. S.E. Şışov və V.A. Kalneya (2000) tərəfindən təqdim edilən tərifə görə, təhsilin keyfiyyəti, iştirakçıların gözləntiləri və təhsil müəssisələrinin təklif etdiyi xidmətlərdən nə qədər razı olduğu ilə əlaqəlidir. Keyfiyyət anlayışının müxtəlif izahlarını təhlil edənərək, əsaslandırılmağa nail olan bu yanaşmanın əhəmiyyətli xüsusiyyətləri arasında təhsil

sistemi fəaliyyətinin hədəfləri ilə qarşılıqlı əlaqə, keyfiyyətin çoxölçülülük və çoxamillik prinsipi, və təhsil sisteminin keyfiyyətinin müxtəlif aspektlərinin müzakirəsində asılılıq sayıla bilər. Avropada tez-tez istifadə olunan “keyfiyyətin təminatı” termini, qiymətləndirmə, təkmilləşdirmə, axtarış və qərar qəbul etmə mərhələlərinə daxil olmaqla dövrülük və təkmilləşdirilmə istiqamətli bir təminat sisteminə istinad edir (Abdullayev, Abasova, 2014: 167).

Avropa ölkələrində (Böyük Britaniya, Danimarka, Niderland, Norveç, Finlandiya, İsveç) və ABŞ-da təhsil prosesinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi sistemi.

Ali təhsil sistemində keyfiyyətin təyin olunması problemlərinə marağın və diqqətin gücləndirilməsi yalnız ayrı-ayrı Avropa ölkələrində deyil, həm də bütövlükdə, Avropa İttifaqı üçün tipikdir. Təhsil prosesinin keyfiyyətinin konsepsiyası bir çox Avropa ölkələrində artıq 80-ci illərin başlanğıcında diqqəti özünə cəlb etməyə başlamışdır. 1984- cü ildə Böyük Britaniyada R. Joseph “təhsil sisteminin qiymətləndirilməsi vaxtı əsas obyektlərlə yanaşı keyfiyyət” və “kapital qoyuluşu olmalıdır” fikrini söyləmişdir. Həmin il Fransada keyfiyyət üzrə Milli Komitə yaradılmışdır. 1985-ci ildə Niderlandda “Ali təhsil: muxtariyyət və keyfiyyət” adlı hökumət sənədi dərc edilmişdir. Bir sıra başqa ölkələr ali təhsil strukturuna keyfiyyət sisteminin tətbiqi mövzusunda müzakirələrə başlamışdır. Beləliklə, Qərbi Avropa ali təhsil sisteminin, onun inkişafına və dəstəyinə xərclərin artımının genişlənməsi ona gətirir ki, təhsil müəssisələri onlara sərf edilən kapital qoyuluşlarına bəraət qazandırmaq üçün, həqiqətən də, mütəxəssislərin keyfiyyətli hazırlıq səviyyəsini göstərmək ehtiyacı qarşısında durur. Britaniya yanaşmasında isə universitetlər öz inkişafında və nəzarət növlərinin seçimində müstəqildirlər. Bu, onunla əlaqədardır ki, Böyük Britaniyada ali təhsil sistemi dövlət maliyyəindən az asılıdır.

İnformasiya texnologiyaları həm tədris, həm də tədris prosesini asanlaşdırdı. Sınıfdə informasiya texnologiyalarından istifadə uzun, darıxdırıcı mühazirələr oxumağın ənənəvi üsullarını geridə qoydu. Bundan istifadə edərək müəllimlər şagirdləri maraqlandıracaq və bütün anlayışları daha yaxşı başa düşmələrinə kömək edəcək maraqlı audio və vizual təqdimatlar yarada bilərlər. Bundan əlavə, belə bir metodologiya tələbələr və müəllimlər arasında interaktiv dərslərə səbəb ola bilər (Shatri, 2020: 427).

İnformasiya texnologiyaları müəllimlərə və rəhbərliyə sınıfdəki bütün şagirdləri izləməyə kömək edir. İnformasiya texnologiyaları məktəb rəhbərliyi və müəllimlər tərəfindən ayrı-ayrı şagirdlərin fəaliyyətini izləmək üçün istifadə edilə bilən müxtəlif alət və tətbiqetmələrə səbəb oldu və valideynlər də övladlarının nailiyyətlərindən xəbərdar ola bilərlər. Bu texnologiya müəllimlər üçün şagirdlərə zəif mövzularında kömək etmək və onlara bir az əlavə vaxt və qeydlər vermək üçün də faydalı ola bilər (Hadibandhu, 2020: 3217).

Şəkil 2. Elektron təhsil

Nəticə

Təhsilin informasiyalaşdırılması son onilliklərin geniş miqyaslı yeniliklərindən biridir. Müasir informasiya texnologiyalarının təhsil sahəsinə daxil olması müəllimlərə təhsilin məzmunu, metodları və təşkilati formalarını keyfiyyətə dəyişdirməyə imkan verir. Bu texnologiyaların

təhsildə məqsədi informasiya cəmiyyətində tələbələrin intellektual bacarıqlarını artırmaq, təhsil sisteminin bütün səviyyələrində humanistləşdirmək, fərdiləşdirmək, təlim prosesini intensivləşdirmək və təhsilin keyfiyyətini yüksəltməkdir. Bundan əlavə, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə təhsil sahəsində idarəetmə prosesini optimallaşdırmağa imkan verir (10).

Beləliklə, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması və bununla əlaqədar kompüter texnologiyalarının geniş tətbiqi təhsilin məzmununa əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir, tədris prosesinin iştirakçılarını yeni texniki tədris vasitələri ilə təmin edir və təhsilin həlli üçün avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin yaradılmasına təkan verir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı, 2005-2007-ci illər, 2005.
2. 2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı, 2008.
3. Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı.
4. Abdullayev, S., Abasova, S. (2014). Təhsil prosesində İKT-nin tətbiqinə və keyfiyyətinə sistemli yanaşma prinsipləri haqqında "Elektron dövlət quruculuğu problemləri" I Respublika elmi-praktiki konfransı, s.166-169.
5. Mahmudova, R.Ş., Qurbanova, K.Ş. (2020). İnküziv təhsildə ikt-nin tətbiqi məsələləri. *İnformasiya cəmiyyəti problemləri*, №1, s.38-45.
6. Usha, R.V.R., Rüstəmov, A., Seyidzadə, E., Sadıqlı, A. (2015). *İnkişaf üçün İKT-nin tətbiqi (dərs vəsaiti)*, Qafqaz Universiteti nəşri, Bakı, 185 s.
7. Hadibandhu, B. (2020). Role of information technology in education system. *International Journal of Creative Research Thoughts*, pp.3215-3221.
8. Shatri, Z.G. (2020). Advantages and Disadvantages of Using Information Technology in Learning Process of Students. *Journal of Turkish Science Education*, 17(3), pp.420-428.
9. <https://celt.az/informasiya-texnologiyalarinin-t%C9%99hsild%C9%99-rolu/>
10. <https://www.geostrategiya.az/news.php?id=179>

Göndərilib: 20.12.2023

Qəbul edilib: 19.02.2024